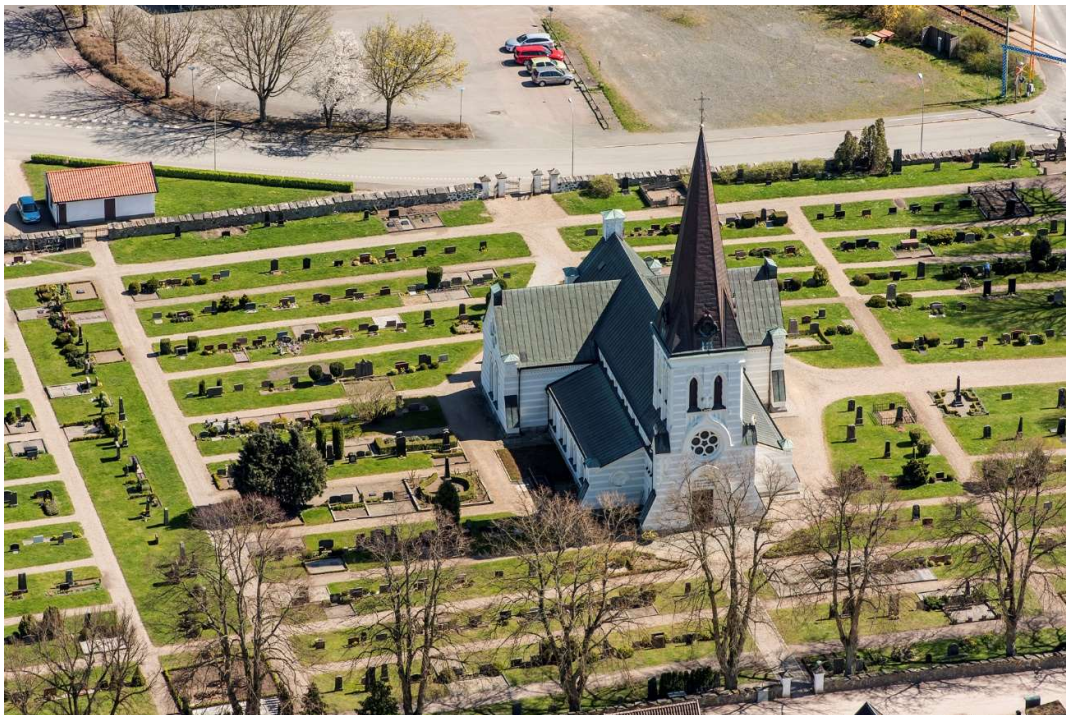

Nosaby kyrka

Lunds stift

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

Maria Sträng 2022-01-13

Omslagsbild: Flygbild över Nosaby kyrka från söder, år 2015. Fotograf: Pär-Martin Hedberg, HioPhoto. Bildrättigheter: Lunds stift.

Nosaby kyrka, södra fasaden.

Nosaby kyrka

Nosaby församling, Villands och Gälds kontrakt, Lunds stift, Nosaby socken, fastighet Nosaby 35:1, Kristianstads kommun, Skåne län och landskap.

Beskrivning och historik

Kyrkomiljö

Nosaby kyrka ligger i nordöstra delen av Kristianstad. Kyrkomiljön utgör en gräns mellan stadsbebyggelse i söder och fullåkersbygden i norr. Nosaby socken har medeltida ursprung och kyrkomiljön går tillbaka till tidig medeltid då platsens första kyrka, den nuvarande kyrkans föregångare, uppfördes.

Kyrkobyggnad

Nosaby kyrka stod klar och invigdes pingstdagen 1875 av biskop Wilhelm Flensburg och uppfördes efter ritningar av arkitekt Helgo Zettervall. Kyrkan ersatte då en kyrkobyggnad från sent 1100-/tidigt 1200-tal som revs för att göra plats åt den större och för tiden mer anpassade kyrkan. Den nya kyrkan står strax norr om platsen för den medeltida.

Kyrkan är välbevarad både exteriört och interiört. Den enda mera framstående exteriöra förändringen är taktäckningen som sedan 1980-talet består av skivtäckt kopparplåt. Ursprungligen var kyrkan täckt med sågat spån som ersattes med plättäckning i olika omgångar redan vid sekelskiftet. Även kontreforer, toueller och solbänkar är numera täckta med kopparplåt där det ursprungligen var synliga cementavtäckningar.

Invändigt har fler förändringar utförts som påverkar interiörens ursprungliga karaktär. Framförallt har bänkkvarteren decimerats och glesats ut vilket ger ett mer öppet och sparsamt möblerat kyrkorum. Huvuddelen av sittplatserna var ursprungligen koncentrerade till korområdet med tvärskeppet och läktarna fyllda med bänkrader vända mot korsmitten. Golvet har lagts om med framförallt kulörta och svartvita victoriaplattor men även andra golvmaterial förekommer i senare ilagningar som följd av borttagning av bänkar. Därtill kommer att predikstolen flyttats från norra till södra sidan om mittgången någon gång i början av 1900-talet. Korfönstrets glasmålningar tillkom år 1937 men sitter i den ursprungliga fönstergruppen.

Kyrkans dekorationsmålningar är ursprungliga och har utförts av dekorationsmålaren Svante Theodor Thulin (Bodin 2017).

Exteriör

Kyrkan är byggd som en basilika som utgörs av ett treskeppigt långhus med östkor, västtorn och två lägre sidoskepp samt tvärskepp. I öst mot den rakt avslutade korväggen ligger en femsidig sakristia. Marken närmast kyrkan består av grusgångar sånär som några rader storgatsten närmast fasadens sockel.

Kyrkan har en sammansatt exteriör med stödmurar, kontreforer och andra utbyggnader i olika höjder och bredder. Hörnen avslutas med kvadratiska toueller som är dekorerade med ringkors på sidorna. Fasadernas genomgående dekor med horisontella band, av omväxlande vit slätputs och ljus grå spritputs, håller samman fasaderna och ger kyrkobyggnaden ett enhetligt uttryck. Längs takfoten löper dekorativt utformade friser, här finns tandsnitts- och zick-zack-mönster i olika utförande och sammansättningar. Dörr- och fönsteröppningar samt blinderingar har dekorativa slätputsade omfattningar.

Tornfasaden mot väster och långhusets fasad mot öster har varsina stora rosettfönster. Rosettfönstret ovan västportalen kröns av ett vitputsat klöverbladskors. Tvärskeppets gavelrösten har fyrpassformade fönstergrupper. Även i tornspirans

Nosaby kyrka, från nordost.

plåttäckning återkommer fyrpassformationer, här i form av blinderingar, en i vardera väderstreck. På sidoskeppens västra gavelfasader finns runda blinderingar med trepass. En grupp av tre små fönsteröppningar med vinklade avslut sitter på torndelens norra och södra fasader. Övriga fönsteröppningar är spetsbågiga i olika formationer, grupperingar och storlekar som är anpassade efter de olika fasaderna. I öppningarna sitter gjutjärnsfönster som är grönmålade men som tidigare haft en bronsliknande kulör. Även ljudöppningarna, två par på vardera tornfasad, är spetsbågiga med brunmålade jalusiluckor. Ljudöppningarna kröns med ett klöverblad som även förekommer på de små tornen *kontreförerna* på vardera sida om tornets västra fasad.

Kyrkans huvudingång finns i tornet i väster. I öster, på vardera sidan om sakristian, leder två mindre ingångar med trappor i ett steg, in till kor, sakristia och korsarmarna via smala förbindelser/entréer. Huvudentrén i väster har en brunmålade port med småspröjsat överljus placerad i en perspektivportal med två rader kolonner med kapitäl med växtbladdekor. I tympanonfältet står inskrivet årtal på kyrkans uppförande och en bibeltext; 1872–1875 *Dina murar skola heta salighet och Dina portar lof. Esaj: 60:18*. Portalen avslutas upptill med tre slätputsade och stickbågiga

arkivolter som vilar på konsoler i höjd med kapitälerna på portalens kolonner. Kapitäl och konsoler är dekorerade med volut- och knoppornament.

Byggnaden avslutas nedtill med en skråkantad granitsockel och marken nedanför täcks med några rader storgatsten. Samtliga tak på kyrkobyggnaden, inklusive turreller och stödmurar, är belagda med kopparplåt som ärgat till en mörkgrön/brun kulör.

Interiör

Kyrkans huvudentré i väst leder in till tornets bottenvåning som på Zettervalls ritningar betecknas *förhall*. Golvet är belagt med äldre, medeltida gravhällar och tegel. De nedre väggpartierna är kvadermålade på samma sätt som inne i kyrkorummet och de övre partierna är målade i gröngrå kulör. Taket har en liknande utformning och färgsättning som inne i kyrksalen med synligt, ekådrat bjälklag med röda och blå detaljer samt en ljus gulmålad panel emellan. Den blå kulören återkommer även på undertakets paneler. Från förhallen nås torntrappa och ingången till kyrkorummet/långhuset.

Kyrkorummet består av ett treskeppigt långhus med klerestorievåning och tvärskepp med läktare i både norr och söder samt kor i öster. Mittskeppet avgränsas av välvda kolonnrader mot de lägre sidoskeppen. Mittgången har en tydlig riktning mot korsmitten som arkitektoniskt utgör kyrkorummets centrala del. Korsmitten har ett kryssvälvt tak med åtta branta valvkappor som tillsammans med det stora ljusinsläppet från korets rosettfönster lyfter denna del av kyrkorummet som en central del. Valvet bärs upp av fyra svagt spetsiga gördelbågar med lågt sittande anfangar där triumfbågen in mot koret inte skiljer sig från de övriga. Valvet har samma färgsättning som kyrkorummets övriga tak; ljus gulbeige träpanel, ekimitation och dekorationsmålningar i form av bladverk på en röd respektive blå bakgrund. Taket ovan långhuset och tvärskeppen är utformade med synliga sparrar som är målade med ekimitation under ett tak bestående av spontad träpanel målat i en gulbeige kulör.

Kyrkorummets tak avslutas med målade takbårder, samtliga med utförande som skiljer sig från övrig dekor både vad gäller färgsättning och motiv. Längs taket ovan mittskeppet återfinns en halvrundlist som är målad i svart med gröna och röda ränder. I sidoskeppen är bården indelad i zick-zackformade fält med stiliserade och enkla dekorationer med beige, röd och svart färgsättning. I korsarmarna är bården målad som 90-gradiga vågar i beige kulör på en svart och röd bakgrund.

Utblick från västra delen av långhuset mot koret.

Färgsättningen på dessa bårder avviker från kyrkorummets övriga färgsättning som karakteriseras av dova och jordnära samt träimiterande kulörer. Likaså avviker motiven med sina raka och stiliserade uttryck från de övriga växtlika dekorerna.

På vardera sidan om koret finns välvda öppningar till förhallar som leder vidare till sakristian och till entréer ut till kyrkogården. Förhallarnas tak har valv klädda med bräddor målade med stjärnor på en himmelsblå bakgrund. Gördelbågarna i valvöppningen har liknande dekorationsmålningar i form av bladverk som återfinns i korsmitten men har en lila och gul bakgrund.

Koret ligger några trappsteg högre än långhuset genom en tresidig trappa som skjuter fram i korsmitten. Altaruppsatsen är portalliknande med en blåmålade, spetsbågig öppning som flankeras av gråmålade pilastrar. Vägpartierna på altaruppsatsens sidor är täckta med ett korskränk. I rosettfönstret ovan altaret sitter glasmålningar föreställande sju motiv ur Jesu liv utförda av Erik Jerken. Rosettfönstret bidrar till att göra koret ljust. Golvet kring altarringen är belagt med svartvita victoriaplattor. Väggarna mot norr och söder är målade med kvadermönster och liljor (symbol för treenigheten). På väggen mot öster finns tecknen Λ och Ω (alfa och omega, början och slutet) målade. Triumfbågen utgör en av de fyra spetsiga gördelbågar som bär upp korsmittens valv och skiljer sig inte arkitektoniskt från de övriga i uppsättningen.

Långhusets fönster sitter i spetsbågiga öppningar; åtta öppningar i par per sida utmed sidoskeppens väggar och åtta öppningar i par utmed klerestorievåningens väggar. Fönsterglasen i öppningarna på nedre plan är indelade i rektangulära rutor nedtill och har ett avslut som följer öppningens spetsbågiga form. Mitt i den spetsbågiga delen sitter en liten fransk lilja som utgör ett avslut på den mittersta spröjsen. Glasen uppe i klerestoriet är indelade med cirkel- och korsformade spröjs. I vardera korsarm finns ett par spetsbågiga fönsteröppningar på nedre plan och ett fyrklöverfönster uppe på läktaren. Fyrklöverfönstret är indelad i fyra runda öppningarna som i sin tur är indelade med spröjs i ett geometriskt mönster.

Sakristian ligger några trappsteg lägre än långhuset och är dessutom både lägre och försett med ett mer begränsat ljusinsläpp än den övriga kyrkobyggnaden. Rummets interiör har förenklats och fått en ljusare kulör under senare tid men gestaltningen i sin helhet refererar fortfarande till den övriga kyrkointeriören. Här finns de spetsbågiga fönsteröppningarna med liknande glasindelning som i långhuset liksom väggdekorationer i form av cirkelomfattande kryssformade kors. Taket är klätt med spontad panel och golvet är belagt i ett schackrutigt mönster med röda och grå betongplattor. Väggarna är putsade och målade i en ljust grön kulör och avslutas upptill med en målad bård i brunt med en gulfärgad dekor i form av stiliserade fyrklöver.

Tornet består av tre våningar inklusive vapenhuset. Andra våningen består av ett rum bakom orgelläktaren men nås via trappa från vapenhuset. Rummet har högt i tak och flera fönsteröppningar varav kyrkans västra rosettfönster utgör ett. Rummets ytterväggar är vitputsade medan väggen mot öst utgörs av orgelhusets baksida och består av dörrar och luckor i olika storlekar. På tredje vindsvåningen finns klockbocken med stora och lilla klockan. Rummet har spetsbågiga öppningar med utvändiga luckor åt alla fyra väderstreck. Vinden ovan övriga kyrkobyggnaden ingår inte i karakteriseringen.

Inredning och inventarier

Altare

Altaret står mot östra korväggen som är försedd med en altaruppsats och en panelklädnad som för tankarna till ett korskrank. Altarbordet är murat och har en slätputsad yta som är målad i en ljust grå kulör och dekorerad med blå kant utmed sockeln och upptill på bordskivan.

Utblick från predikstolen över kyrkorummet åt väster.

Altaruppsats

Altaruppsatsen utgör en del av korväggens panelinklädnad med samma blå, röda och grå färgsättning och nygotiska arkitekturelement. Den har en portalliknande utformning med en blåmålad, spetsbågig öppning. Framför öppningen står ett altarkors med trepassformade avslut och cirkel bakom korsets mitt. Tidigare stod en kristusstaty av Thorvaldsen framför öppningen. Altaruppsatsen kröns av det stora korfönstret med glasmålningar föreställande Jesu livs historia.

Altarring

Altarringen är åttkantig och av trä målat i en ekimitation och är försedd med genombrutna fyrpassmönster i cirklar inramade tre och tre. Knäfallet och ringens övre del är klädd i ett mörkblått sammetstyg. Ringen är öppningsbar på båda sidorna (den norra senare) mittför dörröppningar som leder till sakristian via ett par smala gångar. Inne i ringen är golvet täckt med en röllakansmatta med en gråvit grundton och en polykrom (rött, blått, gult och brunt) geometrisk dekor. Framför altarringen ligger en röllakansmatta med en grundton i bruna nyanser och ett polykromt geometriskt mönster i rött, blått, vitt, grönt och brunt.

Predikstol

Predikstolen består av en sexsidig korg och ett fundament i ekådrat trä. På fyra av korgens sidor sitter träfigurer föreställande evangelisterna med sina attribut och ett

textband med deras namn. Figurerna är placerade i en portal med två par kolonner på sidorna och ett treklövervalv samt en spetsbågig omfattning krönt av ett kors. Predikstolens fundament består av en sammansättning av kolonner av trä målade i olika bruna nyanser. Trappan, med ett svart smideräcke med handledare av mörkt trä, leder från öster i sicksack upp till korgens sydöstra sida. Mellan 1897 och 1937, troligen samtidigt med att golvet läggs om, flyttas predikstolen från norra sidan av kyrkorummet till den södra.

Dopfunten

Dopfunten är av ljus ek och har en åttkantig form med inskurna dekorer på sidorna. Den ritades av Helgo Zettervall och tillverkades i Kristianstad av snickare M. Olsson. Dopfatet är av mässing och tillverkades omkring 1550. Funten är försedd med hjul som möjliggör en mer flexibel placering.

Bänkinredning

I kyrkorummet finns större delen av de ursprungliga öppna träbänkarna. Bänkarna är målade i ljus ekimitation med blå- och rödfärgade snidade dekorationer på höga gavlar. Redan i början av 1900-talet togs en stor del av bänkarna bort och raderna står numera med längre avstånd från varandra. I trägolvet syns spår efter bänkarnas tidigare placering. Bänkar fanns från början även uppe på de båda läktarna. På norra läktaren finns en del av dessa bevarade. Läktarbänkarna har en något enklare utformning än bänkarna nere i kyrkorummet.

I kyrkan fanns från början plats för närmare 1100 sittande inklusive platserna på läktarna och i tvärskeppet där bänkraderna är numera är borttagna. Tillåtet antal besökare i kyrkan är numera 270.

Orgel

Läktarorgeln är mekanisk och byggd 1962 av A. Mårtenssons Orgelfabrik AB, Lund med 19 stämmor fördelade på två manualer. Den är sammankopplad med en digital orgel från Allen Organ Company med 51 stämmor från 2013. Orgeln har haft två föregångare: en från 1875 med 14 stämmor som Knud Olsen, Köpenhamn, byggde och en från 1929 som A. Mårtenssons Orgelfabrik AB, Lund, byggde.

Kororgeln är från 1990 och byggd av Walter Thür, Orgelbyggen i Torshälla. Den har sex stämmor på en manual. Tidigare fanns en mekanisk kororgel från 1984, byggd av A. Mårtenssons Orgelfabrik AB, Lund.

Koret och ingången till sakristian.

Klockor

De båda klockorna som hänger i klocktornet kommer från den tidigare kyrkan i Nosaby. Den *stora klockan* är från 1772 och den *lilla klockan* från 1778, båda är tillverkade av klockgjutare Abraham Palmberg från Kristianstad. Enligt Helgo Zettervalls byggbeskrivning ska även klockbocken vara återanvänd.

Övrigt

Rosettfönstret i koret har målningar med motiv från Jesu liv. Fönsteröppningen är ursprunglig medan målningarna utfördes 1937 av Erik Jerken. I mitten visas korsfästelsen och i de omgivande rundlarna: födelsen, dopet, Jesus går på vattnet, bröd-undret (predikan vid Genesarets sjö), Jesus på förklaringsberget och uppståndelsen.

Kyrkogård

Kyrkan omges av en kyrkogård som planlades samtidigt med kyrkans uppförande. Kyrkogården utvidgades åt norr år 1916 och på 1960-talet utvidgades den ytterligare åt norr och åt nordost. Väster om kyrkogården ligger ett bårhus från 1950-talet och ett församlingshem från 1970-talet.

Byggnader på och vid kyrkogården

Norr om kyrkan finns ett gjutjärnsstaket som omger en nedgång till ett underjordiskt pannrum som kom till 1897. På själva kyrkogården finns inga ytterligare byggnader.

Ett *bårhus*, uppfört 1951 efter länsarkitekt Allan Nilssons ritningar, ligger väster om kyrkogården. Byggnaden har en rektangulär plan, ett brant tegeltäckt sadeltak och en sparsmakad exteriör. Porten vetter mot söder och är försedd med en kopparklädd dubbelpart och en gråstensomfattning. Ovan porten finns ett kors i kopparplåt. Tre fönsteröppningar på långsidorna refererar till en av fönsteruppsättningarna på kyrkans torn, i övrigt skiljer sig byggnaden från kyrkan med sin tidstyptiskt anspråkslösa karaktär.

Söder om bårhuset ligger ett *församlingshem* som uppfördes på 1970-talet och byggdes till på 1990-talet. Det består av två byggnadskroppar med sadeltak och en lägre, mellanliggande byggnadskropp med plant tak. Fasaderna är slammade och vitmålade och taken är sedan 2021 täckta med rött tegel.

En vitputsad *förrådsbyggnad* med sadeltak täckt med rött tegel ligger öster om kyrkogården.

Karaktärisering

Kyrkan är uppförd i en så kallad *nystil* som refererar till gotikens höjdsträvande arkitektur med strävpelare och spetsbågiga muröppningar samt rikligt med ljusinsläpp. Samtidigt ger de horisontella putsbanden och byggnadens lägre utbyggnader en horisontell verkan. Kyrkans vertikala verkan är mest påtaglig i väster medan den östra delen med korsarmarna och sakristian har en mer horisontell och nästan lite satt karaktär. Kyrkorummets interiör har en stor del av den ursprungliga nygotiska karaktären bevarad. Kyrkorummet har dessutom få nya tillägg som avviker från helheten.

I den fasta inredningen: läktarna, altaruspsättningen och bänkraderna i långhuset finns flera samkomponerade inslag som bevarar den ursprungliga karaktären med en genomarbetad färgsättning och återkommande symboler i dekorationerna såsom tre- och fyrpass samt cirkelkors.

Den rika men relativt dämpade dekorationsmålningen med kvaderimitationer, bladslingor och geometriska mönster på väggar och valvbågar utgör ett grundläggande karaktärsdrag i kyrkans interiör. Likaså är den ekådtrade fasta inredningen med läktare, predikstol, altarring och dopfont viktig för kyrkorummets karaktär.

Ingången till kyrkogården genom muren i väster.

De panelklädda taken med den synliga takstolen tillför en nivå till kyrkorummets dekorativa gestaltning och ger kyrkorummet en sakral höjd men samtidigt en ombonad känsla. Detaljutformning i snickerier såsom sockellister, dörrar och foder är värdefulla delar i kyrkorummets helhetskaraktär.

Den ursprungliga programtanken från det sena 1800-talets kyrkobyggande förespråkade ett jämnt förhållande mellan de tre huvudbärande sakramenten i den lutherska gudstjänsten; ordet, nattvarden och dopet med tydliga och fasta platser för predikstol, altare och dopfunt. Med bänkborttagningarna har kyrkorummets riktning förändrats något. Den ursprungliga planen i form av ett latinskt kors var mer tydlig när även tvärskeppet rymde sittplatser. Numera har korsarmarna mer en karaktär av hall.

Dopfunten har försetts med hjul vilket möjliggör en mer flexibel placering vilket tillsammans med det öppna utrymmet mellan bänkrader och kor berättar om ett mer modernt kyrkorum anpassat till nya gudstjänstordningar och liturgiska uttryck.

Att tänka på

- En del av kyrkans murar är uppförda av gråsten som delvis är tillvaratagen från den rivna medeltida kyrkan.
- För att värna Helgo Zettervals gestaltning i sin helhet behöver såväl inredning som den genomarbetade dekoren och färgsättningen bevaras.

Skydd

Kyrkor och kyrkogårdar tillkomna före 1940 skyddas som kyrkligt kulturminne, enligt Kulturmiljölagen 4 kap.

Kyrkan och södra delen av kyrkogården ligger inom registrerad fornlämning L1990:2567 (RAÄ-nummer Nosaby 127:1). Fornlämningen avser Bytomt/gårdstomt, möjlig fornlämning och skyddas enligt 2 kap. Kulturmiljölagen. Nosaby kyrkogård ligger i den norra delen av fornlämning 127:1, Nosaby gamla bytomt.

Källor

Ahlström, B-Å (red.) 2005. *Nosabybygdens historia. Nosaby socken*. Kristianstad.

Anselm, G. 1947. *Stiftets kyrkor. Lunds stift i ord och bild*. Red. Kommitté: G. Herrlin m fl. Stockholm.

Bodin, Anders 2017. *Helgo Zettervals arkitektur*. Stockholm

Lindahl, Göran 1955. *Högkyrkligt, lågkyrkligt och frikyrkligt i svensk arkitektur 1800–1950*. Stockholm

Olén, Benkt. 1975. *När Nosaby församling fick sin Zettervallkyrka: i Nosaby kyrka förr och nu*.

Sockenkyrkorna – kulturarv och bebyggelsehistoria, Riksantikvarieämbetet, 2008.

Skåne, Landskapets kyrkor, red. Markus Dahlberg, Riksantikvarieämbetet, 2015.

Underhållsplan för Nosaby kyrka, Ponnert Arkitekter AB, 2005.

Övriga uppgifter

Inventeringsdatum: 2021-10-07

Fältinventering: Maria Sträng, Regionmuseet Skåne

Rapportsammanställning och foto: Maria Sträng, Regionmuseet Skåne

Granskning: Åsa Eriksson Green

Färdigställt: 2022-01-13

Uppgifter till BBR:

Stomme; murverk – tegel, murverk – natursten, granit

Fasadmaterial; puts – slät, puts – stänk och sprutputs

Fasadkulör; vit, grå

Takform; sadeltak, pulpettak, spira, ej utrett

Taktäckningsmaterial; plåt - koppar

Antal våningar; 1

Byggnadsdel; absid – oktagonal, sakristia – öster, kor – öster, långhus, torn – väst-torn, sidokapell (egentligen korsarmar) – söder och norr

